

KÖZLEMÉNYEK

BONA GÁBOR

SZERB KATONÁK AZ 1848/49-ES HONVÉDSEREGBEN*

Magyarországon a belső gazdasági és társadalmi fejlődés következtében a múlt század 40-es éveire a polgári átalakulás, az elmaradott feudális viszonyok felszámolása elodázhatatlan történelmi szükségszerűséggé vált.

A közel negyed századig tartó reformországgyűlések során a polgári fejlődést célzó törvényjavaslatok minden esetben a Habsburg birodalom abszolutisztikus-bürokratikus uralmi rendszerének merev ellenállásába ütköztek, s így 1848-ra már nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországon a polgári fejlődés számára csak egy forradalom nyithat utat.

Mindezzel szervesen összefüggött a nemzeti függetlenség kérdése. A társadalmi haladásért folytatott harcot ugyanis azzal a reakciós bécsi udvarral kellett vívnia a nemzetnek, amely egyben az idegen elnyomást is megtestesítette. S noha a polgári átalakulásért folytatott küzdelmet vezető liberális nemesség döntő hányada a teljes nemzeti függetlenség gondolatáig nem jutott el, az számára is egyértelmű volt, hogy az igényelt társadalmi változások az Ausztriához, illetve a birodalomhoz fűződő politikai és gazdasági kötelekeket is módosítják. Vagyis az udvar magatartásának függvényében e kapcsolatokban minőségi változások, vagy jelentős lazulás következik be. Mindkettő ugyanakkor hasonló irányba — a birodalmon belül Magyarország több-kevesebb önállósága, belső függetlensége felé — tendál.

A polgári átalakulás és a nemzeti függetlenség megoldásra váró feladatait sajátosan motiválta a nemzetiségi kérdés. Az ország lakossága nagyobb hányadát kitevő nem magyar népek jelentős része szintén a polgári nemzetté fejlődés útjára lépett. S noha e tekintetben — a horvátokat leszámítva — elmaradtak a magyartól, 1848-ra már szintén megfogalmazták saját társadalmi és nemzeti jellegű követeléseiket.

1848 márciusa, a magyar polgári forradalom győzelme után a nemzetiségi kérdés döntő jelentőségűnek bizonyult. Az együttműködés lehetősége 1848 tavaszán egy pillanatra megcsillant, ám helyét igen rövid időn belül a kibékíthetetlen ellentétek foglalták el. A történelmi tapasztalatok hiánya, a kölcsönös meg nem értés és merevség szinte hetek, hónapok alatt hatalmasra szította a nacionalizmusnak a nemzetté válás időszakában különben is magas lánggal lobogó tüzét. Ez pedig végső soron a bécsi udvar politikai céljainak kedvezett.

* Az 1978 novemberében a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, valamint a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia közös szervezésében Budapesten rendezett, és az 1848/49-es szerb-magyar kapcsolatokat taglaló szakértői konferencián elhangzott korreferátum bővített változata.

A magyarokkal szemben a nemzetiségek Bécsben kerestek és kaptak védelmet, ám ennek fejében és következményeként, mint ismeretes, vágyaik és céljaik a reakció oltárán éppúgy füstbe mentek, mint a magyar szabadságharcé, amely ellen küzdöttek.

Különösen így volt ez a magyarországi szerbek esetében, akik 1848 kora nyarán vélt, vagy valóságos jogaik védelmében elsőként fogtak fegyvert a magyar forradalommal szemben. Pedig 1848 márciusában-áprilisában még egy sor dél-magyarországi város szerb lakói szerveztek rokonszenvtüntetést a pesti március 15. mellett, s maga Djordje Stratimirović, a szerb nemzeti mozgalom liberális szárnyának egyik vezetője piros-fehér-zöld kokárdával a mellén járta Újvidék utcáit.

Az események azonban igen hamar tragikus fordulatot vettek. Április 8-án a pozsonyi országgyűlés elutasította a szerbek alapkövetelését, politikai nemzetként való elismerésüket, s a tárgyalások Kossuth és Stramitirović között a kibékíthetetlen ellentétek jegyében zárultak. A jobbágykérdést felemás módon megoldó áprilisi törvényeket követően a szerb lakta délvidéki területeken is földfoglalásokra, parasztmegmozdulásokra került sor, melyeket a magyar kormány utasítására katonaság vert le. Ez, melynek győztese igen gyakran a magyar földesúr, vesztese pedig a szerb paraszt volt, alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy a szociális jellegű követelések mindinkább nemzeti jelszavakba csaptak át. A szerb parasztság felsorakozott a nemzeti célok mögött. Vagyis átvette azt az alapkövetelést, amelyet a május 15-én megnyíló első karlócai szerb nemzetgyűlés már a Bácskából, a Temesközből, a Szerémségből és Baranyából álló szerb vajdaság létrehozásában jelölt meg. A nemzetgyűlés pátriarchává kiáltotta ki Rajačićot — aki majd az összekötő kapocs lesz az udvar felé —, létrehozta a magyarországi szerbség legfelsőbb hatalmi- és végrehajtó szervét, a fődbort, melynek élére Stratimirović került és Supljikać császári határőr ezredes személyében vajdát választott.

1848 májusától a Bácskában, majd a Bánátban is tucatszámra fegyveres felkelő táborok létesültek, melyekbe százával, majd ezrével özönlöttek a szerb parasztok, a súlyos katonai szolgálattól szabadulni vágyó határőrök — és a szerb fejedelemség területéről származó önkéntesek, a „szerviánusok”, akiknek nem kis szerepük volt abban, hogy a konfliktus a magyar kormány és a hazai szerbség között ilyen gyorsan, és olyan példátlanul kegyetlen háborúba torkollott.

Mert noha kétségtelen, hogy a Batthyány-kormány is igen hamar fegyveres eszközökhöz nyúlt, vagyis katonai erővel szerette volna helyzetét megszilárdítani — amire pedig nemcsak saját helyzete, de objektíve a forradalom érdekében is szükség volt — de ugyanakkor a békés megegyezés számára is utat nyitott. Dél-Magyarország teljhatalmú biztosává, jóakarátú gesztusként, a szerb származású Csernovics Pétert nevezte ki, május 27-re, majd június 27-re pedig Temesvárra egybehívta a magyarországi görög nem egyesült vallásúak kongresszusát. Ez utóbbi többek között a szerbség követeléseiről is hivatva lett volna tárgyalni. S hogy Batthyányék komolyan hajlandók voltak engedni, bizonyítja az a május 30-i rendelet is, amellyel a magyar kormány a három temesközi ezred és a sajkás zászlóalj határőreit — akik nagyrészt szerbek voltak — felmentette a kincstár számára végzendő robot kötelezettsége alól.

Ezek az intézkedések pedig komoly benyomást gyakoroltak a szerb nemzeti mozgalom mérsékeltebb irányzatát képviselő politikusaira is. A közeledésnek, az újabb tárgyalásoknak tehát ismét megvoltak a feltételei, még ha kétséges is, hogy az egymással oly szöges ellentétben álló nézetek következtében sikerült volna végül megegyezni. Az azonban már kétségtelen, hogy a szerb táboron

belül a magyarokkal való összeütközést kerülni kívánó erők — melyek különben is kisebbségben voltak — elsősorban a szerbiai önkéntesektől való félelmük következtében hagyták kihasználatlanul a lehetőségeket. Az utóbbiak ugyanis minden ilyen kísérletet a szerbség elárulásának tartottak. E szerbiai önkéntesek, akik a felkelő sereg egyharmadát, felét alkották — számuk állandóan változott — ugyanis egy nagy szerb birodalom vágyától, vagy éppen csak kalandvágytól sarkallva jöttek Magyarországra, hiszen nagy részük az állandó törökellenes harcoktól elvadult „szegénylegény” volt. Számukra a magyarországi szerbekkel ellentétben a magyarokkal való együttélés, mint történelmi tradíció, ismeretlen volt. Katonai értéküknél fogva azonban az első pillanattól — vagyis 1848 májusától — meghatározóvá váltak a szerb mozgalom mind katonai, mind pedig politikai kérdéseit illetően. Vagyis ők voltak azok, akik a szerb fejedelemség titkos utasításának is eleget téve Karlócán a lehangosabban követelték a vajdaságot, és gátolták meg, hogy a magyar kormány felhatalmazása birtokában cselekvő péterváradí és szlavóniai főhadparancsnok, Hrabovszky altábornagy karhatalommal oszlassa fel a törvénytelennek nyilvánított nemzetgyűlést június 12-én. S ők voltak azok, akik aztán nem egy román, sőt szerb falut erőnek-erejével köteleztek Dél-Magyarországon a felkelőkhöz való csatlakozásra.

Az ellentét 1848 júniusára tehát visszavonhatatlanul polgárháborúvá szélesedett. S habár az egy éven át tartó fegyveres küzdelem során mindkét részről egyre inkább erősödött a felismerés, hogy a testvérháború értelmetlen, és csak Bécs malmára hajtja a vizet, a szereplők innen és túl többé már nem találtak kiutat. Amikor 1849 nyarán Kossuth és Stratimirović arról tárgyalt, hogy az utóbbi milyen politikai feltételek mellett csatlakozna egy szerb felkelőkből szervezendő hadtest élén a magyar honvédsereghez, már küszöbön állt a cári intervenció. S amikor 1849 júliusában a magyar országgyűlés Szegeden Európa addigi leghaladóbb nemzetiségi törvényét hozta, a forradalomnak már csak napjai voltak hátra. Azok a kedvező külső és belső feltételek, amelyek 1848 tavaszán a haladó társadalmi és nemzeti mozgalmak számára fennálltak, már a múlté voltak.

A két nép egy fájdalmasan keserű történelmi tapasztalattal lett „gazdagabb”, ám úgy tűnik, a véres és kegyetlen testvérháború ellenére a történelem addigi folyamán éppen akkor került egymáshoz a legközelebb. A magyar szabadságharc leverését követő súlyos években, amikor a Habsburg önkényuralom azonos súllyal nehezedett vesztés magyarra és „győztes” szerbre. Mert ezt bizonyítja például az is, hogy azok a szerb határőrkatona, akik 1848/49-ben mint halálos ellenfelek álltak szemben a magyar honvédekkel, ugyanezeket a honvédeket és tiszteteket 1849 őszén és az 1850-es évek elején sokszor saját életük kockáztatásával százával, ezrével menekítették már át a Dunán, a megtorlás, a hadbíró-ság, vagy a császári seregbe való besorozás elől.

A szerbek és velük Magyarország nemzetiségeinek nagyobb része 1848/49-ben tehát a magyarok ellen fordult. E népek — szerbek, horvátok, románok és szászok — számos képviselője azonban már kezdetben felismerte, hogy népük igazi ellensége nem a magyar forradalom, hanem a Habsburg abszolutizmus. S így volt ez a magyarországi szerbek esetében is. 1848/49-ben több szerb származású képviselő végig kitartott a magyar forradalom és szabadságharc ügye mellett, kereste a megbékélés, az egymásra találás útját a két nép között. Voltak a magyar szabadságharcnak szerb származású kormánybiztosai, sőt Vukovics Sebő személyében minisztere is.

Talán még inkább érdekes és magyarázatra szoruló tény azonban, hogy a magyarországi szerbek viszonylag jelentős számban szolgáltak a magyar honvéd

hadseregben is. Köztudott, hogy a honvédsereg egyik, talán legtehetségesebb, de mindenesetre a legtöbb győztes csatát vívott tábornoka az a Damjanich János volt, aki végig büszkén hangoztatta szerb származását. Az azonban már kevésbé ismert, hogy Damjanich nem az egyetlen szerb tiszt volt a magyar hadseregben, illetve annak felső vezetésében. A szabadságharcot végigszolgáló mintegy 700 honvéd törzstiszt és tábornok közül 14 főről sikerült megállapítani, hogy szerb származású volt, ami a honvédsereg tulajdonképpeni parancsnoki karának 2⁰/₀-át tette ki. (Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a horvát származású honvéd törzstisztek és tábornokok száma, illetve aránya a szerbekénél valamivel magasabb volt, együttesen tehát a parancsnoki kar több, mint 4⁰/₀-át tették ki.) De több, mint száz szerb származású tagja volt a főtiszti karnak is, a közhonvédek között pedig — óvatos becslések alapján is — mintegy 1200—1500 főre tehetjük a szerbek számát.

E rövid tanulmány keretei között róluk, a magyar honvédsereg szerb anyanyelvű tisztjeiről — elsősorban a törzstisztekről — és katonáiról, szerepükről és az indítékekről, amelyek a magyar szabadságharc táborába vezették őket, szeretnénk szólni.

A legismertebb közülük *Damjanich János* honvédtábornok, aradi vértanú, akit a magyar nép mindmáig szabadságharcjainak egyik mártírjaként tart számon.¹ Damjanich János 1804. december 8-án született Temesstrázsán, a 2. bánáti határőrezred területén. Apja vagyontalan határőr tiszt, anyja szintén szerb származású — sz. Taborovich — volt. Tanulmányait a 61. sorgyalozezred katonái nevelő intézetében végezte, majd 16 éves korában maga is hadapród lett az említett gyalozezrednél. Itt a forradalom kitöréséig századosi rendfokozatot ért el. 1848 áprilisában az itáliai hadszíntérre vezényelték, amelynek közvetlen oka és előzménye egy politikai jellegű összetűzése volt Haynau tábornokkal, a szabadságharc későbbi véres kezű hóhérával.

Haynau — ez időben temesvári hadosztályparancsnok — ugyanis egy alkalommal tisztjei előtt minősíthetetlen jelzőkkel illette a Batthyány-kormányt, a magyar „rebelliseket”. Ennek során azonban éles szóváltásra került sor közte és Damjanich között, amely azzal végződött, hogy a magyar kormány védelmére kelő Damjanichot Haynau azonnali hatállyal ezrede Itáliában állomásozó zászlóaljához helyezte át.² Az eset nagy port vert föl, s ennek köszönhető, hogy két hónappal később, amikor az első 10 honvédzászlóalj szervezése megindult, Batthyány Lajos a Szegeden alakuló honvédzászlóalj őrnagyává és parancsnokává nevezte ki Damjanichot. (1848. június 22.) Zászlóaljával július végétől részt vett a délvidéki harcokban, s noha szerb származása következtében kezdetben saját katonái bizalmáért is meg kellett küzdenie, mindinkább kitűnt, hogy szigora, mellyel feltétlen fegyelmet és engedelmességet követelt, megbízhatósággal és személyes bátorsággal is párosult. 1848 októberében, a bécsi udvarral való szakítás idején — eltérően a volt császári-királyi tisztek zömétől — egy pillanatig sem habozva állt végleg a forradalom oldalára. Október 14-én alezredessé, majd rövidesen a bánáti hadtest verseci hadosztályának parancsnokává léptették elő. E beosztásában több kisebb-nagyobb győztes csatát vívott a szerb felkelő és a reguláris császári-királyi csapatok-

1 A *Damjanich Jánosra* vonatkozó életrajzi adatok a következő forrásokon alapulnak: a) összefoglaló életrajzi vázlatok: *Vasárnapi Újság*, 1890. 40. o.; Révai Nagy Lexikon V. k. Budapest, 1912. 266—267. o.; Magyar Életrajzi Lexikon (főszerk: Kenyeres Agnes) Budapest, 1976. 343—344. o.; *Hamvay Ödön*: Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből, Budapest 1904. b) előléptetése és kitüntetése a *Közlöny* 1848-i évf. 16., 128. és 170., valamint a *Közlöny* 1849-i évf. 19. és 49. számaiban, c) az aradi elitélésre vonatkozó periratok: Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban — HL) Aradi hadb. 113/24.

2 Az esetre részletesen: *Hamvay Ödön*: Damjanich levelei nevéhez. Budapest, 1910. 88—89. o.

kal. Ennek eredményeként november 25-én ezredessé, majd a strázsai (lagerdorfi) tábor elfoglalását követően, amely immár országosan ismertté tette a nevét, honvédtábornokká nevezték ki (december 28). 1849 január elején a bánáti csapatok főparancsnoka lett.

Az 1848/49 fordulóján kialakult válságos katonai helyzet következtében az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849 januárjában a rendelkezésre álló erők összpontosítását rendelte el. Ennek következtében Damjanich hadosztálya kivonult a Temesi Bánság területéről, egyesült a Bácskából kivont Vécsey-hadosztállyal és Cibakháza—Törökszentmiklós körzetében besorolt a Tisza bal partján felvonuló magyar hadtestek közé. Így Tokaj és Szeged között egy négy hadtestből álló, mintegy 50 000 fős hadsereg jött létre Windisch-Grätz császári főparancsnok hasonló létszámú seregével szemben. A magyar csapatok február közepén támadó hadműveletbe kezdtek. A haditerv értelmében a főcsapást Eger—Hatvan—Budapest irányában Görgei és Klapka hadtestének, valamint a Répásy-hadtest egy részének kellett intéznie, míg Damjanich és Vécsey hadosztályai — március végétől mint III. hadtest — a Répásy-hadtest fennmaradó részével Szolnok felé intéztek tüntető támadást, az ellenség figyelmének lekötése céljából. A kitűzött feladatot végül is nem sikerült megvalósítani. A támadó magyar sereg balszárnya február 26-án a Tarna folyó vonalán találkozott az ellenség főerőivel, de a kialakuló kétnapos kápolnai ütközetben — ha rendkívül szívós ellenállás után is — visszavonulásra kényszerült. Annál fényesebben oldotta meg viszont feladatát Damjanich. Nem tartva ugyanis szorosan magát Dembinszki főparancsnok utasításához — amely csak tüntetőleges támadást írt elő számára — csapataival március 5-én hajnalban átkelt a Tiszán, meglepte és szétverte a Szolnokon állomásozó ellenséges dandárt, majd megfutamtotta az annak segítségére érkező osztrák lovasdandárt is. A győzelem a főhadszíntéren az osztrák csapatok decemberi általános támadása óta lényegében az első komolyabb magyar sikert jelentette. Damjanich és Vécsey honvédei több száz hadifoglyot ejtettek és nagy mennyiségű katonai felszerelést zsákmányoltak.

Fényes haditette jutalmául Damjanichot a katonai érdemjel 2. osztályával tüntették ki. A szolnoki csata a győztes tavaszi hadjárat bevezetője volt. A kápolnai ütközetet követő zavarok — mindenekelőtt a fővezérlét kérdésének — megoldását követően a magyar fősereg ismét támadólag lépett fel és 1849 április folyamán egy sor ütközetben verte meg Windisch-Grätz csapatait. Hatvan, Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysalló, majd április 26-án Komárom e fényes hadjárat állomásai, melyek mindegyikében fontos — olykor döntő — szerepet játszott Damjanich és a parancsnoksága alatt álló III. hadtest.

Katonai érdemei mellett feltétlenül szólnunk kell azonban politikai nézeteiről is. Damjanich ugyanis a honvédsereg azon kevés volt császári-királyi tisztből lett parancsnokai közé tartozott, akik a szabadságharcot nem egyszerűen „az alkotmány védelmében folytatott önvédelmi harcnak”, hanem valódi szabadságküzdelemnek tekintették. A honvédseregben küzdő és magas beosztásban szolgáló volt császári-királyi tiszték többsége lényegében végig a Habsburg dinasztiával való kiegyezést kereste. Nem voltak hívei a birodalomtól való elszakadásnak és a katonai győzelem kivívását elsősorban azért tartották fontosnak, hogy az uralkodóházat az ország számára nagyfokú belső önállóságot biztosító áprilisi törvények végleges elfogadására kényszerítsék.

E véleménnyel — melyet nem csupán a Feldunai Hadsereg parancsnoka, Görgei és szűk környezete, de a tisztikar szakmailag legértékesebb részét jelentő volt hivatásos tiszték többsége is képviselt — ellentétben Damjanich közismert volt dinasztiaellenségéről, radikális felfogásáról, vagyis arról, hogy ő a

kossuthi függetlenségi politika híve.³ S ennek különös jelentősége volt. Nem mintha a honvédsereg felső vezetésében nem lettek volna igen szép számmal olyan haladó gondolkodású tisztek, mint Nagysándor József, Perczel Mór, Richard Guyon és József Bem tábornokok — s a neveket sorolhatnánk tovább. Csakhogy a Feldunai Hadseregnél — amely a magyar fősereget képezte — éppen Damjanich volt az, akit a radikális és forradalmi nézeteket valló tisztek mintegy politikai vezérüknek tekintettek. Nem csoda tehát, hogy Kossuth Damjanich balesetét — április 28-án Komáromban a lábát törte — nemzeti katasztrófának tekintette, személyében ugyanis nézeteinek egy olyan támaszát veszítette el a hadseregben, akit vitathatatlan katonai érdemei következtében Görgei és párthívei is respektáltak.⁴

Damjanich még beteg, 1849. július 10-én Arad várparancsnoka lett. A világi fegyverletételt követően, augusztus 17-én az erődöt a cári csapatoknak adta át. Az osztrák hadbíróság halálra ítélte és a honvédsereg 12 volt vezénylő tábornokával együtt 1849. október 6-án Aradon végezték ki.

A szerb születésű tisztek közül ezredesi rendfokozatot *Bobich János* ért el a honvéd hadseregben. Bobich 1795-ben szerb határőrtiszti családból született a 2. ottocaci határőrezred területén, Dabar helységben.⁵ A szabadságharcot megelőzően 27 évig maga is a császári-királyi hadseregben szolgált, ahol századosi rangig emelkedett. 1843-ban azonban kilépett és az Első Magyar Központi Vasútnál hivatalnok lett. Mint volt tisztet, saját kérésére 1848. június 13-án századossá nevezték ki — szintén a szegedi 3. honvédszászlóaljhoz. 1848 nyarán és őszén a délvidéki harcokban tehát Damjanich parancsnoksága alatt vett részt. 1849. január 25-én (16)-án honvédtörtnagy és zászlóaljának parancsnoka lett. Különösen kitűnt a már említett március 5-i szolnoki ütközetben, ahol csapat-este élén megrohamozott és elfoglalt egy egész ellenséges üteget. Fényes haditette jutalmául március 20-án alezredessé és az I. (Klapka-) hadtest dandárparancsnokává léptették elő, egyben 3. osztályú katonai érdemjellel tüntették ki. A tavaszi hadjárat valamennyi csatájában részt vett. Július 1-én ezredes és az I. hadtest egyik gyalogos hadosztályának parancsnoka lett. Augusztus 2-án a debreceni csatában súlyosan megsebesült. A szabadságharc leverését követően Aradon őt is hadbíróság elé állították, de néhány havi fogság után — mivel a császári hadseregből még a forradalom előtt kilépett — szabadon engedték. Az 1860-as évek végén Pesten halt meg.

Alezredesi rendfokozatot *Damaszkin György*, *Herkalović András*, *Milutinovich Mihály*, *Stojkovich Péter* és *Zákó István* ért el a honvédseregben.

Damaszkin György 1815. VII. 1-én a Torontál megyei Hajdúsicán született, magyar nemességet nyert, szerb anyanyelvű, elszegényedett kisbirtokos családból.⁶ Tanulmányait a bécsi hadmérnöki akadémián végezte, majd huzamosabb ideig a császári hadseregben szolgált, ahonnan azonban mint főhadnagy, még 1847-ben kilépett. A honvédseregben pályafutását ő is a 3. honvédszászlóaljnál kezdte 1848 júniusában, mint főhadnagy. Októbertől ugyanitt

3. Damjanich radikális politikai nézeteire a már említett forrásokon kívül: *Hegyesi Márton*: Az 1848—49-iki harmadik honvédszászlóalj története. Budapest, 1898.

4. Kossuth az akkor hadügyminiszterhelyettesé kinevezett Damjanichot ért szerencsétlenségről értesülve így ír: „Damjanich tábornok úrnak balesetét a hazának minden hű fia velem együtt a legmélyebb bánattal fájlalja, s osztozik azon keserves meggyőződésemben, hogy e baleset országos csapás...” (Kossuth Lajos összes munkái. Sajtó alá rendezte: Barta István. XV. k. Budapest, 1955. 201. o.)

5. *Bobich János* életrajzi adataira: HL Aradi hdb. 113/7., 2/324., előléptetéseire és kitüntetésére: *Közlöny* 1848/7., 1849/12., 59. és 61. sz.

6. *Damaszkin György* életrajzi adataira: HL Aradi hdb. 113/10., 2/347.; *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. Budapest, 1910. III. k. 230. o.; *Gatti, Friedrich*: Geschichte der k. u. k. technischen Militär-Akademie. Wien. 1901—1905. I. k. 853. o. Előléptetésére: *Közlöny* 1848/13., 126 és 170., 1849/36. sz.

százados volt. 1848. november 25-én őrnaggyá és az Erdélyben alakuló 31. zászlóalj parancsnokává léptették elő. Ugyanitt 1849. február 22-én a 73. honvédszászlóalj parancsnokságát vette át. A nyári hadjáratban előbb a beszercei hadosztály dandárparancsnokaként, majd június 21-től alezredesi rendfokozatban az említett hadosztály parancsnokaként a cári intervenció csapatai ellen harcolt. A szabadságharcot követően Aradon 1850. január 30-án halálra ítélték, de a korábban kilépett császári tisztekhez hasonlóan néhány hónap múlva kegyelmet kapott. 1867. október 9-én szülőhelyén halt meg.

Herkalović András 1810-ben a sajkás kerülethez tartozó Czeng helységben született.⁷ 14 éves korában lépett katonai pályára, s a szabadságharc kitörésekor századosként a 62. sorgealozrednél szolgált. Ezredének 2. zászlóaljával — mely 1848 októberében a honvédsereghez csatlakozott — 1848 nyaratól az előbbiekhöz hasonlóan a délvidéki harcokban vett részt. 1849. január 17-én őrnaggyá nevezték ki és Bem tábornok törzséhez osztották be. A tehetséges vezérkari tiszt hamarosan Bem kedvence és megbékélésre törekvő nemzetiségi politikájának meggyőződéses híve lett. Az erdélyi hadjárat győzelmes befejezését követően, 1849. április 7-én, vezérkari alezredessé léptették elő és a Bánátba induló erdélyi hadosztály vezérkari főnökévé nevezték ki. Az újabb hadjáratban — május 27-én — megkapta a katonai érdemjel 3. osztályát. Május végétől a szabadságharc befejezéséig a karánsebesi, majd az orsovai katonai körzet (és dandár) parancsnoka volt. 1850. március 14-én Aradon halálra ítélték, amelyet azonban Haynau 16 évi várfogságra változtatott. 1856 áprilisában amnesztiában részesült, és 1867. július 28-án Nagybecskerekben halt meg.

Milutinovich Mihály 1802-ben a szlavoniai Banovcén született, bárói rangra emelt szerb katonacsaládból.⁸ A szabadságharc kitörésekor őrnagyi rangban a császári-királyi 2. huszárezrednél szolgált. Ezredével a bécsi hadügyminisztérium parancsára már 1848 kora nyarán a délvidéki szerb felkelők ellen vezényelték, és itt szolgált októberben, a bécsi udvarral történt szakítás után is. December 5-én — ekkor már alezredes és a 2. huszárezred helyettes parancsnoka — a tomaseváci csatában elesett.

Stojkovich Péter — aki nevét 1848-ban Szillányira magyarosította — 1822-ben az Arad megyei Szlatinán született.⁹ Apja a császári-királyi hadsereg alezredese volt. Tanulmányait a karánsebesi katonai nevelőintézetben végezte, majd 1838-ban hadapród lett. A császári hadseregben 1845-ig szolgált, amikor is hadnagyi rendfokozata megtartásával kilépett. 1848 nyarán előbb a Temes megyei nemzetőrség századosa lett, majd október közepén főhadnaggyá nevezték ki a Sátoraljaiújhelyen alakuló 42. honvédszászlóaljhoz. December elejétől százados zászlóaljánál, amelyet ugyanekkor a felső-magyarországi hadtestbe osztottak be. 1849 januárjában az említett hadtest vezérkarába (Klapka mellé) vezényelték. A tavaszi hadjáratban — melyet végigküzdött — az I. hadtest Máriássy-hadosztályának vezérkari főnöke. Április végén a hadügyminisztériumba került, Klapka ideiglenes hadügyminiszter segédtisztjeként. Május 25-én léptették elő őrnaggyá, és a Feldunai Hadsereg balszárnya (a VII. és a VIII. hadtest, valamint a Kmety-hadosztály) vezérkari főnökévé. Egy hónappal ké-

⁷ *Herkalović András* életrajzi adataira: HL Aradi hdb. 113/16, 2/382; előléptetéseire: *Közlöny* 1849/7. és 74. sz.

⁸ *Milutinovich Mihályra*: *Gatti*: i. m. I. k. 724. o.; *Wurzbach, Constantin*: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreichs. Wien. 1865—1880. XVIII. k. 337. o.

⁹ *Szillányi (Stojkovich) Péter* életrajzi adataira: Révai Nagy Lexikona XVII. R. 615. o.; *Szimnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891—1914.; előléptetéseire és kitüntetésére: *Közlöny* 1848/142. és 178., 1849/118. sz.; *Komáromi Lapok* 1849/27. és 63. sz.

sőbb a komáromi erődben a Klapka parancsnoksága alatt visszamaradó csapatok (a II. és a VII. hadtest) vezérkari főnöke lett. Augusztus 3-án az ő tervei alapján ment végbe az a kitörés, amely az ostromló császári csapatok teljes szétverését eredményezte. Klapka ezért alezredessé léptette elő és a 2. osztályú érdemjellel tüntette ki (augusztus 8.) Az október 4-i kapituláció feltételeként amnesztiában részesült.

Ezt követően rövid időre Nyugat-Európába emigrált. A kiegészítés után megalakuló magyar királyi honvédséghez 1870-ben alezredesként reaktiválták, és itt szolgált 1871. november 17-én, Szatmáron bekövetkezett haláláig.

Zákó István magyar nemesi rangra emelt Bács megyei földbirtokos családból született 1810-ben, feltehetően Újvidéken.¹⁰ Jogi tanulmányai befejeztével ügyvédi vizsgát tett, majd Bács megye szolgálatába lépett. Később ugyanitt vármegyei főjegyző és az 1843/44-es országgyűlésen a megye konzervatív (kormánypárti) beállítottságú követe volt. 1848-ban az első népképviselői országgyűlésen az okánizsai kerület képviselője lett. 1848. október 12-én a Zomborban alakuló 34. honvédszászlóalj őrnagy-parancsnokává nevezték ki. Zászlóaljával 1849 januárjában a felsőmagyarországi — Klapka vezette — hadtestbe nyert beosztást, ahol rövidesen dandárparancsnok lett. A tavaszi hadjáratban több ütközetben is kitűnt, ezért április 18-án alezredessé léptették elő és 3. osztályú katonai érdemjelet kapott. A hónap végén a hadügyminisztériumba osztották be és itt szolgált egészen a világosi fegyverletételig. 1860. január 28-án halt meg.

Heten — Csernovics György, Damaszkín István, Driska Szilárd, Jovanovich Miklós, Raić Konstantin, Stojanich Miklós és Vukovich Mihály — őrnagyi rendfokozatban fejezték be a szabadságharcot.

Csernovics György 1818-ban Aradon született, nemesi földbirtokos családból.¹¹ Katonai szolgálatát, mint hadapród, 1837-ben kezdte, később 5 évig a magyar nemesi testőrségnél szolgált Bécsben. A forradalom kitörésekor főhadnagy volt a 9. huszárezrednél. A szabadságharcot ezredénél — mely a honvédsereghez csatlakozott — a feldunai (később VII.) hadtestnél küzdötte végig. Ennek során októberben al-, novemberben főszázados, 1849 júliusában pedig őrnagy és osztályparancsnok lett. A szabadságharc után Aradon halálra ítélték, melyet azonban várfogságra változtattak. 1851-ben amnesztiával szabadult. 1887 június 23-án a Nógrád megyei Kálnón halt meg.

Damaszkín István — a már említett György bátyja — 1812-ben Világoson, Arad megyében született.¹² A szabadságharc kitörésekor a verseci járás főszolgabírója volt. 1848 nyarán és őszén a helyi nemzetőrség egyik parancsnokaként részt vett Versec védelmében, majd 1849 februártól főhadnagyi, májustól századosi, végül augusztustól őrnagyi rendfokozatban Damjanich segédtsíjtje volt. A szabadságharcot követően rövidebb ideig Aradon volt fogságban. Egy függetlenségi összeesküvés kapcsán azonban hamarosan ismét letartóztatták és 1855 októberében Bécsben kötél általi halálra ítélték. Ezt később 10 év várfogságra változtatták, melyből amnesztiával szabadult. 1866-ban halt meg.

¹⁰ *Zákó István* életrajzi adataira: *Wurzbach*: i. m. LXIX. k. 101. o.; *Borovszky Samu* (szerk.): Magyarország vármegyéi és Bács-Bodrog vármegye. Budapest, 1909. II. k. 234. és 601. o.; előléptetéseire és kitüntetésére: *Közlöny* 1848/126., 1849/84. és 86. sz.

¹¹ *Csernovics György* életrajzára: *Hellebronth Kálmán*: A magyar testőrségek névkönyve 1760—1918. Budapest, 1939.; HL Aradi hdb. 113/17, 2/383.; HL General Commando zu Ofen 1868. II. Abt. 21—8 499.; előléptetéseire u. o. és *Közlöny* 1848/22. sz.

¹² *Damaszkín Istvánra*: HL Aradi hdb. 113/2 2/219.; *Kempelen*: i. m. III. k. 230. o.; *Közlöny* 1848/77. és 166., 1849/20. és 96. sz.; valamint HL Pesti hdb. 1854. 8/36.

Driska Szilárd 1809-ben Gyöngyösön született, ahol apja borkereskedő volt.¹³ A bölcsészakadémia elvégzését követően 1827-ben a császári-királyi hadseregbe lépett, és 1848 őszéig főhadnagyként a 63. gyalogezredben, Galiciában szolgált. A magyarországi eseményekről értesülve ekkor elhagyta ezredét és október elején százados lett a Lőcsén alakuló 19. honvédszászlóaljnál. Alakulatával a felső-magyarországi hadtest kötelékében több csatában vett részt. 1849 januárjában megbetegedett és Debrecenbe ment, ahol az Országos Főhadparancsnokságra osztották be. Ugyanitt március 13-án őrnaggyá és osztályvezetővé nevezték ki. Világosnál esett fogságba. A császári hadbíróóság Aradon előbb halálra ítélte, amelyet azonban Haynau 12 év várfogságra változtatott. 1850 végén amnesztiában részesült.

Jovanovich Miklós vagyontalan határőr családból származott. 1818-ban a német-bánati határőr ezred területéhez tartozó Zrepaja községben született.¹⁴ Katonai szolgálatát 1837-ben a 15. (2. székely) határőr ezredben kezdte, s a szabadságharc kitörésekor ugyanitt hadnagyi rangban szolgált. Ezredével 1848 novemberében és decemberében az erdélyi (háromszéki) székely seregben harcolt, melynek során főhadnaggyá léptették elő. 1849 február közepén az ezredből alakuló első háromszéki székely zászlóalj századosa lett. Alakulatával — amely áprilisban a 83. honvédszászlóalj lett — a nyári hadjárat idején a beszercei hadosztályban küzdött. Ugyanitt június 28-án Bem őrnaggyá és zászlóaljának parancsnokává nevezte ki. A szabadságharc után Nagyszebenben őt is halálra ítélték, végül azonban „csak” több évi várfogságot kellett letöltenie.

Külön regényes életrajzot lehetne írni egy másik szerb származású honvédőrnagyról, *Raić Konstantinról*.¹⁵ A karlovici születésű, 1848-ban 37 éves Raić 1848 tavaszán a sajkás zászlóalj határőr főhadnagya volt. A határőrök mozgalmanak megindulásakor a sajkás kerületben ő lett a szociális és nemzeti követelések egyik megfogalmazója, a helyi mozgalom vezetője. 1848. június 10-én Innsbruckba ment, hogy átadja az uralkodónak a sajkás kerület határőr katonáinak követeléseit tartalmazó petíciót. Erre azonban nem került sor: az uralkodó még csak nem is fogadta. Visszatérésekor a Délvidéken pedig már kitört a polgárháború. 1848 október elején Pestre utazott, s mint a szerb-magyar sorsközösség híve, felajánlotta Kossuthnak: személyén keresztül kezdjen tárgyalásokat Stratimirović-csal, a szerb nemzeti mozgalom balszárnyával. A megbízást megkapta — Kossuth egyben honvédőrnaggyá nevezte ki —, s a szabadságharc folyamán több alkalommal is igénybe vette közvetítő szolgálatait. E tevékenységéért a szabadságharc után két évig vizsgálat folyt ellene a pesti hadbíróóságon, a haladó szellemű szerb tiszték mentő vallomásai következtében azonban végül is csak a császári hadseregben viselt rangjától fosztották meg.

Stojanich Miklós honvédőrnagyról csak keveset tudunk.¹⁶ 1842-ig a császári-királyi hadseregben szolgált, mint főhadnagy. 1848. június 13-án az 1. honvédszászlóaljhoz nevezték ki főhadnaggyul. Később — októberben — a 25. zászlóaljnál százados lett. 1849. február 14-től őrnagy és a 60. zászlóalj parancsnoka

¹³ *Driska Szilárdra*: HL Aradi hdb. 113/9 2/345 a; HL Gen. Com. zu Ofen 1868. II. Abt. 21—8 199; *Közlöny* 1848/109., 1849/152. sz.

¹⁴ *Jovanovich Miklósról*: Országos Levéltár (a továbbiakban — OL) R 33.; HL Bach-kori gyűjtemény. A politikai szempontból megbízhatatlan és rendőri megfigyelés alatt állók jegyzéke 136.; *Közlöny* 1849/63. sz.; *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harca 1848—49. Kolozsvár, 1896. Okmánytár LXXX.

¹⁵ *Raić Konstantin*: HL Pesti hdb. 41. cs. 1851—1/42.; *Közlöny* 1848/175. sz.

¹⁶ *Stojanich Miklósról*: Militär-Schematismus des k. k. Heeres. Wien, 1822. és 1841.; *Közlöny* 1848/7. és 123., 1849/29. sz.; HL 1848/49-es gyűjtemény 51. cs. 17. sz.

Perczel seregében, a későbbi II. hadtestben. Végigküzdi a tavaszi hadjáratot, majd májusban a pesti honvédkórházak főparancsnoka. Végső beosztása szerint, 1849 augusztusában, az I. hadtest ruházati főfelügyelője a Feldunai Hadseregben. Augusztus közepén a sarkadi hadifogolytáborban kolerában halt meg.

Vukovich Mihály 1848-ban — akkor már 15 éve katona volt — az 1. huszárezrednél szolgált századosi rendfokozatban.¹⁷ Ezredével 1848 nyarán a délvidéki harcokban vett részt. Október 8-án a mozgósított Pest megyei nemzetőrség 5. zászlóaljának parancsnokává nevezték ki őrnagyi rangban. A főváros feladásakor (1849 január) zászlóalja feloszlott, s ő maga csak Budavár visszafoglalása (május 21) után vállalt újra szolgálatot. Ekkor a pest-budai nemzetőrség helyettes főparancsnoka lett. Végül július elejétől a „budapesti keresztiesek” önkéntes zászlóalj parancsnoka a Közép-tiszai Hadseregben. A „37 éves, fiumei születésű görög nem egyesült vallású” Vukovichot 1850-ben a pesti hadbrósrágos ítélték várfogságra.

S ezzel elérkeztünk a kérdéshez, vajon milyen okok, körülmények hatására lettek a magyar szabadságharc katonái e tiszték? A válasz megadásánál induljunk ki az életsorsukból. A felsorolt 14 személyből 12 a szabadságharcot megelőzően aktív, vagy kilépett császári tiszt volt. Ezt több szempontból is alapvetőnek kell tekintenünk. A szabadságharcot követő elítélésük peranyagából és az 1848 nyarán a honvédtiszti állásokra benyújtott folyamodványaikból ugyanis egyértelműen kiderül, hogy többségük már a forradalmat megelőzően a császári-királyi tisztikar azon rétegéhez tartozott, amely felismerte, hogy a birodalom elmaradott feudális viszonyain és nemzetelnyomó politikáján változtatni kell. E felismerés a hadsereg tisztikara egy részénél már az 1830-as, 40-es években egy sor kisebb-nagyobb tiszti mozgalmat, összeesküvést eredményezett. Ezek tagjai — mint pl. Bobich és Driska — a lengyel és olasz forradalmárszervezetekkel is kapcsolatba kerültek. Mindebben kétségtelenül szerepet játszott az a tény is, hogy e tiszték nagyobb része vagyontalan származású volt. A császári-királyi hadseregbe lépésüket többnyire egzisztenciális jellegű okok eredményezték. A birodalom hadseregében a napóleoni háborúktól kezdődő hosszú békeidőszak alatt, valamint a bevezetett takarékosági intézkedések következtében azonban az előléptetések menete igen lelassult, s az antidemokratikus viszonyok következtében itt is számos visszaélés történt. Ugyanakkor a fizetések igen alacsonyak voltak. Mindez már önmagában is az elégedetlenség táptalajává vált a hadseregben. Ugyanakkor, évről-évre a birodalom más-más helyőrségébe kerülve, politikailag is azonos tapasztalatokra tettek szert, hiszen a galíciai parasztok nyomora és jogfosztottsága csak méreteiben különbözött a birodalom más nemzetiségű jobbágyaiétól, csakúgy, mint az itáliai tartományok olasz népének elnyomottsága a birodalom más népeitől. Elsősorban erre vezethető vissza, hogy 1848-ban aztán a császári-királyi hadsereg mintegy 10 000 főnyi tisztikarából kb. 1000 fő lépett át végleg a magyar honvédséghez, több százan pedig az olasz felkelőkhöz csatlakoztak, sőt a bécsi a galíciai és a prágai forradalmakban is többen vettek részt. A cs.kir. hadsereg tisztikarának eme szétválásában — noha ez a tényező is igen fontos volt — nem elsősorban az etnikai hovatartozás döntött. Míg például több száz magyar származású tiszt a szabadságharc alatt végig az „uralkodó hűségén” maradt, addig a német, a lengyel és olasz születésűek közül tömegesen, de a szerbek, horvátok, csehek, románok sőt osztrákok közül

17 *Vukovich Mihályra*: HL Pesti hdb. 1850—1/825.; *Közöny* 1848/35. és 1849/122. sz.

is jelentős számban álltak a magyar szabadságharc mellé.¹⁸ A magyar szabadságharc mellé, amelyet a haladással azonosítottak a Bécs képviselte reakcióval szemben.

Persze a valósággal meg nem egyező képet festenénk, ha nem mondanánk el: igaz, hogy a magyar forradalomhoz csatlakozó szerbek esetében is a társadalmi haladás igénye volt az alapvető motívum, de nem ez minden esetben az egyedüli és kizárólagos ok. Mert az is igaz, hogy a bácska-bánáti szerb anyanyelvű nemesség több tagja — akik aztán honvédtisztek lettek — például éppen azért állt a magyar forradalom és szabadságharc oldalára, mert annak liberális nemesi vezetésében garanciát látott egy még radikálisabb megoldással, a paraszti földfogaló mozgalmakkal szemben. A Délvidéken, ahol birtokaik feküdtek, osztályérdekeiket 1848 tavaszán ugyanis az a paraszti földfogaló mozgalom fenyegette, amely itt elsősorban éppen a szerb parasztsághoz kötődött, s egyben a szerb nemzeti törekvések egyik összetevőjét is képezte. (Hogy a harc szociális színeze 1848 tavaszán és kora nyarán alapvetőbb a tömegek számára a nemzetiségi hovatartozásnál, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy e parasztmozgalmakban a nemzetiségi területen a szerbekkel vállvetve ekkor még a volt magyar és román jobbágyok is részt vesznek.) Az április végi nagykikindai parasztfelkelésnek például az egyik szenvedő alanya az a szerb Zákó István szolgabíró, aki 1848 előtt a megye egyik közismerten konzervatív (kormánypárti) képviselője, családi kapcsolatait tekintve pedig Stratimirović sógora.¹⁹ Ő tehát saját biztonsága — és birtoka védelme — érdekében sodródik a magyar táborba, bár itt sem tagadja meg önmagát. A függetlenségi nyilatkozatot követő egyik leveléből nyíltan megismerhetjük reakciós és dinasztikus érzelmeit.²⁰

Ez persze elég szélsőséges és kivételesnek tekinthető eset volt. Mindenesetre tény, hogy a magyar szabadságharchoz csatlakozó bácska-bánáti szerb anyanyelvű nemességet is jellemezte a forradalmat vezető magyar liberális nemesség kétarcúsága: míg egyrészt a jobbágyfelszabadító áprilisi törvényeket elfogadta, sőt annak fegyveres védelmére is kész volt, másrészt mereven szembe szegült minden olyan kísérlettel, amely a „magántulajdon szentségét” veszélyeztette, radikálisabb megoldást jelentett volna. Esetükben az osztályviszonyok és érdekek bizonyultak alapvetőnek a saját népükhöz fűződő vérségi kötelékekkel szemben, s a magyar nemességhez hasonlóan — melyhez társadalmi és gyakran családi kapcsolatok is kötötték őket — a szerb mozgalom nemzeti követeléseit Bécs művének tartották, s e mozgalom — főleg kezdetben — oly jellemző szociális vonásai ijesztőleg hatottak számukra.

A forradalomhoz csatlakozott és a honvédseregben tisztként szolgáló szerbek között számra és súlyra nézve azonban a vagyontalan, nem nemesi, vagy kismemesi réteg volt a jelentősebb. Tipikus képviselőjük Damjanich volt. Neve ebben a vonatkozásban azért fontos, mivel a parancsnoksága alatt álló III. hadtest mintegy gyűlölhelye volt a hasonló származású és felfogású szerb — és tegyük mindjárt hozzá, horvát — származású tiszteknek.²¹ S ez nézetünk szerint korántsem lehetett véletlen. Ezeket a tiszteket ugyanis azonos módon jellemezték a haladó társadalmi nézetek, a következetes Habsburg-dinasztiaellenesség, a republikanizmus. Úgy látták, hogy e célok megvalósításának lehetőségét a magyar szabadságharc rejti magában, s ezért csatlakoztak hozzá. Tény, hogy elfogadták a magyarországi nemzetiségekről vallott reformkori

18 E kérdésekről részletesebben *Bona Gábor*: Az 1848—49-es szabadságharc katonai vezetésének nemzetiségi összetételéről. *Valóság*, 1978. 7. sz. 80—93. o.

19 *Thim József*: A magyarországi 1848—1849-iki szerb fölkelés története. Budapest, 1930—1940. I. k. 221. o.

20 A levél Várady János honvédőrnagy periratai között. HL Aradi hdb. 113/3 2/133. c.

21 A III. hadtestnél, Damjanich parancsnoksága alatt szolgált a már említett szerb származású törzstiszteken kívül a horvátok közül Knezić Károly — a szabadságharc végén maga is honvédtábornok — Deszputh Sándor alezredes, Krivachich Károly őrnagy és több tucat főtiszt is.

magyar koncepciót, melyet Damjanich így fogalmazott meg: „... aki Magyarországon született, magyar állampolgár, s köteles Magyarországot hazájának tekinteni és annak törvényes jogait megvédelmezni...” Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy megtagadták volna származásukat, csupán arról van szó, hogy népük boldogulását, felemelkedését a magyarok vezetett forradalomtól várták, s nem azonosultak népük többségének véleményével, mely mindezt végül is Ausztriától — a Béccsel kötött szövetségtől — remélte, s mint a történelem bebizonyította, hiába.

A teljesség igénye nélkül végül említsük meg a magyar honvédseregben harcoló több, mint ezer szerb születésű közhonvédet is. Több olyan honvédelakulatról is tudomásunk van, amelyben jelentős — vagy éppen túlnyomó — arányban szolgáltak. Így pl. az 1848 októberében Zomborban alakult 34. honvédzászlóalj legénységének nagy része görögkeleti és római katolikus szerbekből (bunyevacokból) állt.²² Több mint száz szerb származású közkatona szolgált — 1849 januárjától — az elsők között alakult kassai 9. zászlóaljban, közel száz a császári-királyi 52. soryalozezred forradalomhoz csatlakozott 3. zászlóaljában, de minden valószínűség szerint más alakulatoknál is voltak szerbek.²³ E katonák a vizsgálatok eredményei szerint a nem határőrvidéki délvidéki (bácskai és bánáti) területek, valamint a Dél-dunántúli és Pest megyei szerb etnikumból származó parasztok voltak. Kétségtelen, hogy az 1848 őszi országsszerte meginduló honvédsorozás a nemzetiség-lakta területeken — persze olykor magyar lakosságú vidékeken is — gyakran ütközött ellenállásba. Így a feladattal megbízott — általában magyarokból álló — vármegyei-tiszti apparátusnak ezeken a területeken nem egyszer erőszakkhoz is kellett folyamodnia. Az általánosan jellemző azonban mégsem ez volt. A volt nemzetiségi jobbágyság — s ez az eredményekből egyértelműnek látszik — nagyon is jól tudták, hogy mit köszönhetnek az áprilisi törvényeknek. S 1848 őszi, amikor úgy tűnt, hogy Jellačić, majd Windisch-Grätz támadásával most ezek a frissen kivívott jogok és eredmények kerülnek veszélybe, a felvidéki szlovák, a magyarországi, a bánáti, és a partiumi román és a kárpátukrán parasztok döntő többsége nem az ellenséghez csatlakozott, hanem a magyar honvédseregbe küldte el fiait. Különösen azokon a területeken volt ez így, ahol a nemzetiségi jobbágyság a törvények értelmében a kezelésükben levő földdel együtt szabadultak föl. E tudatosságnak nem egy megnyilvánulását ismerjük: 1849 februárjában pl. Árva és Liptó megyéből érkezik be egy szlovák önkéntesekből álló honvédujonszállítmány Debrecenbe, több száz kilométernyi, ellenséges csapatok között megtett út után!²⁴

Csak hasonló tudatosság magyarázhatja, hogy az említett túlnyomóan, vagy részben szerbekből álló honvédzászlóaljak közül több is kiemelkedő szerepet játszott a magyar szabadságharcban. A 34. honvédzászlóalj — melynek tisztikara is jelentős részben szerbekből állt — pl. az I. hadtest egyik legjobb alakulataként tartották számon.²⁵ De megemlíthetjük a rettenthetetlen bátorságáról ismert 9. zászlóaljat is, melynek rendhagyó veres csákóját később hadügyminiszteri parancs, mint kitüntetést rendszeresítette a hadseregben. Innen ered a „48-as veres sipkás honvéd” szimbólikus alakja, s ennek kialakulásában a zászlóalj több mint száz szerb származású katonájának is része volt.

²² A zászlóalj szervezésére: *Közlöny* 1848/109. sz., tevékenységére és harcaira: Zákó István és Várady János zászlóaljparancsnokok vallomásai az aradi hadbírótság előtt (v. ö. 10. és 20. sz. jegyzet), valamint *Borus József*: *Dembinszki fővezérsege és a Kápolnai csata*. Budapest, 1975. 70. o.

²³ *Hoffmann Arnold*: Az 1848—49-iki vörös-sipkás 9-ik honvédzászlóalj története. Kassa, 1906. 12., 25—26. és 35. o.

²⁴ Az esetről részletes tudósítás a *Közlöny* 1849. február 27-i 39. sz.-ban.

²⁵ A 34. zászlóalj főtisztjei közül — minden kétséget kizáróan — szerb származású volt: Latinovich György és Volarich György százados, Kirilovich Péter és Kulunchich József főhadnagy, valamint Bratjevatyki Titusz és Nikolich Pál hadnagy. (Kinevezéseik a *Közlöny* 1848-as és 1849-es különböző számaiban.)